

ТВОРЧИСТЬ ЛЕСІ УКРАЇНКИ В ПОЛЬСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРНІЙ ПРЕСІ МІЖВОЄННЯ: ПОЕТИЧНІ ПЕРЕКЛАДИ, КРИТИКА

Розглянуто публіцистичні виступи про творчість Лесі Українки в польській літературній періодиці 20–30-х рр. ХХ ст. Висвітлюється їх проблематика, оцінка художніх вартостей доробку письменниці, її роль в українській літературі та особливості польських перекладів її поезії.

Ключові слова: тематика, національний аспект, точність перекладу, ритм, ідейні акценти.

Українська культура віддавна була темою зацікавлень багатьох польських письменників, критиків, публіцистів, літературознавців. Однак вона не часто займала перші місця у їх доробках, майже завжди поступаючись європейським та російській літературам.

Така ж ситуація склалася і в польській літературній пресі 20–30-х років. Шпальти центральних видань переповнені повідомленнями та аналізом різних подій і здобутків англійської, французької, американської, російської літератур, тоді як українська тематика зазвичай ховалася на їх наступних сторінках, як, зрештою, й публікації про інші слов'янські літератури. Лише принагідно українська тема з'являлася у таких відомих польських літературних часописах як “Wiadomości Literackie”, “Pion”, “Marchoń”, а у виданнях авангардного спрямування, як-от “Zwrotnica”, “Zagary” та ін., вона взагалі відсутня.

Більше уваги культурі свого сусіда приділяли ті видавничі проекти, які засновувалися з метою висвітлення міжкультурного діалогу. Це “Wschód”, “Zet”, “Kamena”, “Biuletyn Polsko-Ukraiński” та ін.

Переглядаючи публікації цих видань про українську літературу, можна відзначити переважання оглядових інформаційних текстів, у яких в загальних рисах аналізувався увесь літератур-

ний процес в Україні від найдавніших часів до сьогодення із переліком найяскравіших представників кожного етапу. Найбільш званою й авторитетною в історії українського письменства серед поляків була, звичайно, постать Т. Шевченка. У пресі друкувалось багато перекладів його поезії польською мовою та статей про його творчість. Особливо часто зустрічаються публікації про взаємини Великого Кобзаря із поляками.

З-поміж сучасників найбільш шанованим серед польських читачів був Євген Маланюк. Кількість його поезій, перекладених польською мовою та надрукованих у польській пресі, перевищує навіть шевченківські. Багато польські критики писали про особливості його творчої манери, про життєвий шлях митця. Менш відомими серед широкої читацької аудиторії або й зовсім незнаними були представники українського літературного порубіжжя, яких тільки відкривало для себе польське суспільство. Це Ольга Кобилянська, Леся Українка, Василь Стефаник, Михайло Коцюбинський та ін.

Перші переклади з Лесі Українки були надруковані в антології сучасної української поезії, яка вийшла у Львові в 1911 році. Однак малий наклад видання, недоступність широкій читацькій аудиторії, а лише окремим представникам польської інтелігенції, дає підстави говорити про відсутність інформації про неї. Це підтверджує і той факт, що антологія не згадується ні в публікаціях на тему польсько-українських зв'язків першої половини ХХ ст., ні в більшості енциклопедій, словників чи підручників з історії літератури. Тому можна стверджувати, що польське суспільство знайомилося із творчістю Лесі Українки за посередництвом виступів та поетичних перекладів у пресі 20–30-х років.

Перші згадки про поетесу зустрічаємо в інформаційних нарисах на початку 30-х років. У № 2 місячника „Zet” (“Zet”) за 1932 рік надрукований „шкіц” (нарис) “Od Kotlarewského do Tuszynu” („Від Котляревського до Тичини”), підписаний іменем Wł. Michał (Вл. Міхал). Аналізуючи поезію українського порубіжжя, автор пише: «До цієї нової формації належать В. Щурат,

поет-філософ, учений („Шевченко і поляки”), Б. Лепкий, невтомний продовжувач великої поезії Франка з очевидними впливами Оркана, Гетмаєра, Конопницької і – насамперед – найбільш безперечно обдарована Леся Українка (1871–1913). На творчість тої енергійної жінки вплинула перш за все її власна біографія, щира, безпретензійна, завжди із сильним ніцшеанським забарвленням. У тональності – це найпрекрасніший вираз українського жіночого духу, з точки зору творчого інтелекту – найвище в усій українській літературі символічне мислення (драми!)»* [1, 4].

Розглядаючи історичні етапи розвитку української поезії, Євген Маланюк у статті “Poezia ukraińska ostatniej doby” („Українська поезія останньої доби”), надрукованій у тижневику “Wiadomości Literackie” в 1933 році, як і попередній автор, називає Лесю Українку найталановитішою представницею свого покоління. Він пише: «Необхідно назвати кілька літературних постатей пізнішої доби (перед і після революції 1905 р.) – Франко, Коцюбинський, Кобилянська, Олесь, а перш за все Леся Українка, той, як сказав Франко, „мужчина” нової української поезії, лише після 1917 року сповна поцінована головно видатним критиком і публіцистом Донцовим» [2, 2]. Згадуючи імена І. Франка та Д. Донцова, Маланюк має на увазі їх статті в „Літературно-науковому вістнику” відповідно 1898 та 1922 років.

Із монографічних публікацій про творчість Лесі Українки варто відзначити дві статті. Перша – підписана іменем Е. Карк (псевдонім Є. Маланюка) – „Леся Українка”, надрукована у „Польсько-українському бюлетені” в 1933 році, друга – Ю. Лободовського „Творчість Лесі Українки (у двадцятип’ятиліття смерті (1913–1938)”, опублікована в цьому ж виданні 1938 року. У цілому структура обох текстів дуже подібна. І в першому, і в другому випадку автори намагалися вказати найважливіші фактори, які вплинули на формування особистості поетеси,

* Цитати переклала з польської авторка статті.

відмітити її зв'язок із європейською та новаторство в українській літературі.

Едвард Карк вважає Лесю Українку продовжувачкою лінії Шевченка і Франка, вказує на визначальний вплив середовища справжньої української інтелігенції, в якому формувалася особистість поетеси. Серед багатьох рис творчого стилю письменниці, які зазначає критик, особливо вражає його потужна внутрішня енергія, яку несуть її твори. Він пише: „Гідний подиву величезний літературний доробок (сім великих томів) тої незвичайної у світовій літературі жінки-письменниці, з точки зору форми є логічним розвитком поетичної лінії: лірика – поема – драма. Крім досконалості стилю, пластичності образів, довшеної мови і майстерного опанування драматичною формою, – найважливішим і найдивовижнішим у творчості Лесі Українки є внутрішня енергія творів, вогонь правдивої поезії і справді недосяжний (крім Шевченка) в українській літературі прометеївський національний пафос” [3, 1].

У статті аналізується тематика творів Лесі Українки, детальніше розглядає автор „вічні” теми, у пророцтві Кассандри критик прочитує національно-особистісний аспект – пророцтво майбутніх трагічних українських визвольних змагань 1917–1920 років. У завершальній частині публікації зазначаються польські впливи у творчості Лесі: переклади з Міцкевича, поетичний образ Криму, ностальгічні мотиви. Огляд творчого доробку письменниці доповнює переклад поезії „Хотіла б я уплисти за водою...” польською мовою, виконаний С. Твердохлібом [5].

Юзеф Любодовський у своїй публікації, як і попередній автор, подає загальну характеристику життєвого та творчого шляху Лесі Українки. Його погляд вирізняється тим, що поезія розглядається в парадигмі традиції – новаторство, а світогляд поетки – перш за все з позиції національних цілей. Критик завважує екзотизм та європейськість тематики, вказує на оригінальність драм, яка виявилася не лише у новизні поставлених проблем та їх вирішень, але й у їх побудові, у самобутньому конфлікті ідей. Ю. Любодовський вважає національну тематику

однією із найважливіших у творчості Лесі Українки: «„Україніка” займає в ній почесне місце, не стільки, може, кількісно, як якісно. Звернення до української тематики можна пояснити, з одного боку, закидами, які поетку супроводжували, з другого боку – тою обставиною, що поетка часто перебувала далеко від батьківщини і ностальгія була її щоденним гостем. Найпрекрасніші її „українські” твори з’явилися на чужині. „Лісова пісня” написана на Кавказі, „Бояриня” – у Єгипті. Появу першої пояснює сама Леся в листі до матері так: „Мені здається, що просто згадала про наші ліси і засумувала за ними”» [4, 345].

Поряд із ностальгічними мотивами, на думку автора, центральним є мотив національної зради, який постає у різних варіантах навіть у творах із історичними сюжетами, що завдяки символічному підтексту актуалізуються. Ю. Лободовський пише: „Гнів поетки щодо проявів малодушності, продажності чи національної зради мусив шукати прихованих (цензуральних) форм вираження, що найлегше було досягнути за допомогою перенесення в аналогічні історичні епохи. Звідси також історичні твори поетки завжди мають якесь актуальне звучання, під маскою давно не існуючих людей і минулих подій стоять живі, наболілі проблеми сучасної української реальності” [4, 346].

Свої узагальнення щодо змістових та стилістичних особливостей поезії Лесі Українки Юзеф Лободовський ілюструє власними перекладами, а статтю доповнює перекладеним польською уривком із „Боярині” [6], яку вважав одним із кращих творів поетеси. На завершення своїх роздумів про творчість Лесі Українки критик показує еволюцію її тем та зазначає її величезну роль у розвитку українського красного письменства: „Поезія Лесі Українки є маніфестацією мистецтва, з одного боку, естетично автономного, з другого боку – не відстороненого від суспільної проблематики, яке уміло її гармонійно поєднувати в єдину досконалу цілісність. Відхід у бік казкової фантастики, поетичного міфу, історизму, який спостерігається в останній період її життя, був, безперечно, наслідком певних розчарувань, спричинених досвідом першої російської революції. І в цьому

так, як і завжди, і всюди, Леся Українка залишалася в згоді зі змінами, які відбувалися серед найбільш вартісної частини передової верстви її народу” [4, 346].

Вірш «„Хотіла б я уплисти за водою...”, перекладений С. Твердохлібом, належить до циклу „Ритми” і датований груднем 1900 року. Зіставляючи оригінальний текст та його польську інтерпретацію, можна відразу відзначити змістову та формальну (структурну) адекватність. Поезія написана в мрійливій елегійній тональності, яка досягається: відповідною емоційно забарвленою лексикою, оповідною інтонацією, яка виникає в результаті збігу синтаксичних і просодичних одиниць тексту (складні поширені речення становлять строфу або іноді її половину); повторами однакових або контекстуально синонімічних слів, які часто набувають рис анторизму (уточнення, посилення); поділом вірша на різні за розміром строфи шляхом розриву рядка на два колони, перший з яких є змістовим і ритмічним завершенням попереднього речення, а другий – початком наступного речення і наступної строфи. Цезура між колонами є водночас умовним поділом на строфи, які переливаються одна в другу.

Хотіла б я уплисти за водою,
немов Офелія, уквітчана, безумна.
За мною вслід плили б мої пісні,
хвилюючи, як та вода лагідна,
все далі, далі...

І вода помалу
мене б у легкі хвилі загортала
і колихала б, наче люба мрія,
так тихо, тихо... [7, 109]

Pragnęłabym popłynąć w dal na fali,
Jak ta Ofelia szalona, w mirt przybrana.
A pieśni me popłynęłyby mi w ślad
Falując, mknąc, jak te przezczyste wody
Wciąż dalej, dalej...

Lazurowe prądy
Jedwabiem fal spowiłyby me ciało,
Kołysząc mię do snu, jak to marzenie,
Tak cicho, cicho... [5, 2]

Перекладачу вдається відтворити журливий настрій вірша Лесі як за допомогою аналогічної лексики, синтаксичної будови, так і за допомогою відповідних повторів. Лише в завершальній частині поезії він уживає тавтологію, яка відсутня в оригіналі:

Схилилися б над сонною водою
беріз плакучих нерухомі віти,
у тихий захист вітер би не віяв [7, 110].

Placzące w toń schylałyby się brzozy
Żalobnych swych splecionych rąk
Łałoba [5, 2].

Усі ритміко-інтонаційні особливості оригінального тексту збережено в його польській інтерпретації: астрофічність, яка коливається від чотирьох до дванадцяти рядків; метрика – п’ятистопний ямб, який лише у другому рядку чергується із шестистопним; білий вірш – відсутність традиційної рими, домінування парокситонної клаузули (лише у двох рядках – окситонна, у польському перекладі – в одному); цезурування, яке, на думку Н. Костенко, є особливістю віршостилістики Лесі Українки і надає її поезії наспівності [8, 149]. Детальніше зіставляючи метричну будову оригіналу і перекладу, помітимо ще одну особливість. П’ятистопний ямб чітко простежується в усіх рядках поезії, крім останнього, де у повторі „спокій, спокій” змінюється хореем, тоді як у перекладі зберігається ямб в усіх рядках. Крім цього, в оригінальному тексті спостерігаються послаблення ямбічних стоп пірихієм, причому із кількісним наростанням до 4 стопи: у першій – 5, у другій – 5, у третій – 6, у четвертій – 10. П’ята стопа у поезії найсильніша, тут зустрічається лише одне послаблення. Ця тенденція у цілому відтворена і у польському тексті. П’ята стопа не має жодного послаблення, вона у тексті повнонаголошена, тоді як попередні чотири послаблюються не за наростаючою схемою від першої до четвертої, а почергово – друга і четверта мають відповідно по шість і дванадцять послаблених пірихієм стоп, а перша і третя – лише по одній. Отже, у польській інтерпретації ямбічний ритм чіткіше виражений і більш відповідає традиційному, цілком можливо досягнутий за рахунок специфічного внутрішнього потенціалу польської мови.

Підсумовуючи все вищесказане, варто зазначити змістову та формальну відповідність польського перекладу С. Твердохліба. Йому вдалося передати, за висловлюваннями самої Лесі Українки, „дух первотвору”, образно-емоційну й чуттєву

тональність поезії, надзвичайно точно передано метричну структуру тексту. Лише дещо дисонує вищезазначена тавтологія, порушуючи милозвучність тексту.

Для свого перекладу із „Боярині” Юзеф Лободовський обрав заключний фрагмент драми, в якому зосереджені ідейні акценти твору. Останній діалог головних персонажів – Степана та Оксани – передано, як і попереднім перекладачем поезії, досить точно, з усіма ремарками, з відповідним емоційним забарвленням, із драматичною напругою ідейної розв’язки, оскільки подієвої розв’язки як такої у творі немає.

Із гіркотою і болем звучать слова Оксани про тодішнє становище України:

Як ти кажеш?
Утихомирилося? Зломилась воля,
Україна лягла Москві під ноги,
се мир по-твоєму – ота руїна?
Отак і я утихомирюсь хутко
в труні [9, 373]

Jakżeś to powiedział?
Wszystko spokojnie?
Wolność przelamana,
u nóg moskiewskich legła Ukraina
i to dla ciebie spokój – ta ruina?
Oh, tak i ja się wkrótce uspokoję
w zacisznej trumnie... [6, 347]

Яскраво й точно відтворено перекладачем образ іржі як стану моральної та фізичної безплідності героїв, свідомих цього свого стану:

Оксана

(дивиться на свою й Степанову руки)
От, здається, руки чисті,
проте все мариться, що їх покрила
не кров, а так... немов якась іржа...
як на старих шаблях буває, знаєш?
(Пускає його руку і лягає знов. Говорить
повільніше, млявіше, з перервами)
У батенька була така шаблюка...
вони її закинули... ми з братом
знайшли... в війну побавитись хотіли...
не витягли... до піхви прикипіла...

Oksana

(ogląda ręce swoje i Stepana)
Oh, zdaje się, czyste,
a jednak ciągle mi się przywiduje,
że je okryła, nie, nie krew... lecz
rdza...
Wiesz, taka rdza, jak na
szabliskach starych?
(Puszcza rękę i kładzie się.
Mówi powolniej, z przerwami).
Była u ojca taka stara szabla
w komorze zarzucona... myśmy

заржавіла... Отак і ми з тобою...
зрослись, мов шабля з піхвою...навіки...
обоє ржаві... [9, 375]

z bratem
ją odszukali... w wojnę chcąc się
bawić... lecz próżno... rdzawa...
do pochwy przywarła...
nie można było wyjąć. Tak i
my... zrosnięci razem, niby
szabla z pochwą...
oboje rdzawi... [6, 347]

Простота, емкість та лаконічність мови героїв драми дала можливість перекладачу відтворити репліки майже послівно. Наприклад, завершальна сцена, сповнена ліризму й рокованості, передана не стільки лексикою, скільки побудовою висловів:

Оксана

Ходім.

(Спираючись на руку Степанову, іде до будинку. Не доходячи рундука,

Спиняється і обертається, дивлячись на сонце, що вже зникає за обрієм.)

Добраніч, сонечко! Ідеш на захід...

Ти бачиш Україну – привітай! [6, 348]

Oksana

Chodźmy!

(Wspierając się na rękę Stepana, idzie do domu.

Nie dochodząc do ganku

zatrzymuje się i odwraca,

patrząc na zachodzące słońce,

które już znika za horyzontem).

Dobranoc słońce! – ty na

zachód idziesz.

Zobaczysz Ukrainę – więc

powitaj! [9, 378]

Публікації в польській пресі міжвоєнного періоду були початковим етапом, на якому польська читацька аудиторія лише відкривала для себе майже невідоме ім'я Лесі Українки. Усі автори публікацій однотайно вважали поетесу найталановитішою представницею не тільки свого покоління в українській літературі, а й серед жінок-письменниць у світовій, бо саме їй вдалося вивести українське письменство на рівень європейських зразків.

Відносна свобода та незаангажованість польської літературної періодики, на відміну від тогочасної радянської, давала

можливість уповні, правдиво поцінувати доробок поетеси, без ідеологічних нашарувань.

Література

1. Michał Wł. Od Kotlarewskiego do Tyczyny // Zet.– 1932.– № 2.– S. 4.
2. Małaniuk E. Poezia ukraińska ostatniej doby // Wiadomości Literackie.– 1933.– № 4.– S. 2.
3. Kark E. Lesia Ukrainka // Biuletyn Polsko-Ukraiński.– 1933.– № 12.– S. 1–2.
4. Łobodowski J. Twórczość Lesi Ukrainki (W dwudziestopięciolecie śmierci – 1913–1938) // Biuletyn Polsko-Ukraiński.– 1938.– № 32.– S. 345–346.
5. Ukrainka Lesia. Pragnęłabym popłynąć w dal... // Biuletyn Polsko-Ukraiński.– 1933.– № 12.– S. 2.
6. Ukrainka Lesia. Wojarzynia: Fragment poematu dramatycznego // Biuletyn Polsko-Ukraiński.– 1938.– № 32.– S. 347–348.
7. Українка Леся. Сім струн.– К., 1995.– С. 109–110.
8. Костенко Н. Українське віршування ХХ ст.– К., 1993.– 232 с.
9. Українка Леся. Драматичні твори.– К., 2001.– С. 317–378.

Kravchenko S. The Creation of Lesya Ukrainka at Polish Literary Press in Period between World Wars' Poetical Translations, Criticism.

The article has publicistic speeches about creation of Lesya Ukrainka in polish literary periodicals of 20th–30th years of XXth century. Also it has evicition of it's problems, the valuing of artistic work of writer, her role in Ukrainian literature and peculiarities of polish translation of her poetry.

Key words: subjects, national aspect, accurance of the translation, rhythm, high-minded accent.